

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Історія свідчить, що неодмінною умовою становлення демократичних держав і формування націй було розгортання системи суспільних інститутів, що утворюють громадянське суспільство. Під громадянським суспільством розуміють систему взаємодії в межах права вільних та рівноправних громадян держави, їх добровільно сформованих об'єднань, які знаходяться у відносинах конкуренції та солідарності, поза безпосереднім утручанням держави, покликаної створювати умови для їх вільного розвитку [1; с.63]. Політичні партії, які за своєю суттю є об'єднанням громадян, – один з основних інститутів громадянського суспільства. І хоча у своїх розвинених формах вони є елементом політичної системи, але за своїм місцем у суспільстві, і за функціями, які вони виконують, партії мають пряме відношення до громадянського суспільства.

Місце та роль політичних партій в громадянському суспільстві у своїх наукових працях розглядали Бандурка О.М., Лукаш С.Н., Француз А.Й. та інші.

Необхідні соціально-політичні та інституційні зміни в українському суспільстві неможливо здійснювати без формування повноцінних українських партій, головним покликанням яких, перед здобуттям ними політичної влади, є розвиток громадянської думки та формування стратегії суспільного поступу. Визначення «необхідні» по відношенню до соціально-політичних та інституційних змін означає у даному контексті природні, органічні, оптимальні.

Стаття 15 Основного Закону нашої держави закріпила такий принцип політичного плюралізму, який передбачає насамперед реальні можливості для створення і функціонування різноманітних об'єднань громадян, що мають на меті участь у виробленні державної політики, формуванні та діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Згідно з цим принципом серед суб'єктів політичної влади важливе місце займають політичні партії. Вони є важливими суб'єктами політичних відносин, без яких неможливо уявити собі сучасну демократію, бо партії – єдиний елемент громадянського суспільства, який за умови оволодіння державною владою може об'єднати приватні інтереси громадян, соціальних верств, заінтересованих груп у загальний політичний інтерес. Політичні партії організують політику, вносять у неї елемент керованості, цілеспрямованості, демократизують представницьке правління, вносять у політику, організацію державної влади елемент політичної відповідальності. Вони є найважливішою передумовою формування органів державної влади і певною мірою забезпечують прозорість як формування органів державної влади і місцевого самоврядування, так і їх функціонування [2, с.265].

Необхідно визначити місце політичних партій у політичній системі, за їх природою у взаємовідносинах з такими суб'єктами політичної системи, як український народ і держава, а також за конституційно-правовим регулюванням. Це важливо, бо згідно з Конституцією України носієм суверені-

тету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Про те, що саме народ є носієм влади, а не політичні партії – інструментарій її здійснення, свідчать норми, закріплені у ст.36 Конституції України. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних та інших інтересів. Політичні партії беруть участь у виборах. Таким чином на конституційному рівні закріплюються форми впливу народу на політичні партії, а через них – на процес формування органів державної влади і місцевого самоврядування та їх функціонування.

Згідно до ч.2 ст.36 Конституції України: «Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян...». Аналогічна конструкція є у конституціях багатьох держав світу. Її зміст розкривається і доповнюється у законах про політичні партії. Так, в Україні про це говориться в ст.12 Закону «Про політичні партії в Україні». І особливо цінним є те, що це стосується опозиційних партій, яким гарантується можливість, наприклад, оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади. Отже, наведені норми Конституції і законів, по-перше, розкривають зміст взаємозв'язку політичних партій і народу, по-друге, дозволяють зробити висновок про те, що політичні партії є активним суб'єктом політичної системи, по-третє, не тільки сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, але й у певних ситуаціях активізують її, по-четверте, зміцнюють законодавче підґрунтя принципу політичного плюралізму, закріпленого у ст.15 Основного Закону України [2, с.266].

Місце та лідируюче становище політичних партій залежить від того, наскільки інтенсивно вона здійснює свою пропаганду, як згуртовані її фракції, яка частота зборів та з'їздів в масштабах країни, яка географічна розкиданість партійних осередків. Місце та роль політичної партії, характер її діяльності визначається мірою її «вростання» в політичну систему суспільства, тривалістю її існування, керівництвом партії.

Головне функціональне завдання політичних партій полягає у тому, що вони акумулюють суспільні інтереси та сприяють їх організованому й цілеспрямованому просуванню у процесі прийняття політичних рішень. Одночасно партії працюють як інструмент мобілізації суспільної підтримки у конкурентній боротьбі за владу. Мобілізація відбувається на основі ототожнення змісту суспільних інтересів та партійних програм.

Побудова демократичної держави, якою проголошується Україна, неможливо без участі інститутів громадянського суспільства. Важливим чинником формування громадянського суспільства є демократична політична культура. Значний вплив на розвиток такої культури мають саме політичні партії, які є одним із провідних елементів громадянського суспільства. Як складові політичної системи, партії виконують роль соціальних посередників між існуючими групами виразників різноманітних інтересів та урядовими структурами, між громадянським суспільством і державою. Саме вони відповідно до своєї ідеології формують у громадян певний тип політичної культури, ставлення до партій, партійної системи, уявлення про

відносини між партіями та державою. Слід наголосити, що роль партій полягає не в тому, щоб використовувати з власною метою вже існуючий рівень політичної культури населення, а формувати і підвищувати останню. Тим більше, що виборче законодавство сприятиме політичному структуруванню. На жаль, молодим державам бракує часу, щоб політичні структури зростали паралельно з розвитком політичної культури. Таким чином, без масового залучення широких верств населення в активне політичне життя, без розвитку самодіяльності знизу не можна сподіватися змін на краще у житті, ефективного упровадження реформ. Тому партії будуть справляти значний вплив на формування політичної свідомості українського народу.

Після формування більшості у Верховній Раді України у січні 2002 року значно посилюється вплив політичних партій і їх фракцій на політику законодавчого органу країни. Крім депутатських фракцій діє і їх Погоджувальна рада. Якщо раніше до її складу входили по одному уповноваженому представнику від депутатських фракцій, то нині її склад значно розширився. Причому, якщо голови комітетів беруть участь у роботі Погоджувальної ради, з правом дорадчого голосу, то голови фракцій – вирішального. Принципово змінилася і компетенція Погоджувальної ради: тепер чітко визначені питання, з яких цей орган приймає рішення, обов'язкові до виконання.

Відчувається вплив політичних партій і на діяльність Президента України. Вони беруть участь у виборах голови держави, а Президент, перш ніж представити кандидата на посаду прем'єр-міністра, може проводити з керівниками парламентських фракцій попередні консультації. Разом з тим у ст.ст. 36, 37 Конституції України, Законі України «Про політичні партії в Україні» вказуються заходи правового застереження щодо утворення і діяльності політичних партій, які спрямовані на те, щоб забезпечити партіям визначене Конституцією і законами місце у політичній системі України. З огляду на історію нашої країни, це вельми нагальне завдання. Так, щодо взаємовідносин із народом положення ч.4 ст.36 Основного Закону унеможливає тиск на нього, узурпацію його інтересів або навіть поглинання. У наступній частині цієї ж статті проголошується рівність усіх партій перед законом. Стаття 37 Конституції України містить обмеження стосовно відносин із державною владою. Норми щодо запобіжних заходів щодо узурпації політичними партіями державної влади містять відповідні закони багатьох інших держав [2, с. 267].

Роль політичних партій у процесі оновлення суспільства та переходу його до якісно іншого стану є критичною: якщо цього не зроблять партії, то цього не зробить ніхто. Тоталітарне суспільство, за якого можна було б здійснювати позитивні перетворення без участі партій та громадськості, не має шансів на власну реалізацію в Україні. Існування Української республіки в межах іншого тоталітарного суспільства переконало український народ, що окремі прогресивні зміни за таких умов даються надто дорогою ціною, а суверенність, незалежність, державність, демократія, верховенство права взагалі виключилися із перспективного розвитку України.

Не можна не сказати про те, що, на жаль, політичні партії не завжди виконують покладені на них завдання, що зумовлено рядом об'єктивних

причин. Однією з таких причин, наприклад, є відносна «молодість» існуючих політичних партій. Значна їхня частина функціонує, як правило, протягом останніх 3–6 років, має непростий шлях становлення та невеликий досвід свого розвитку. Крім того, незважаючи на те, що українські партії пережили не одні парламентські вибори за змішаною мажоритарно-пропорційною системою, партійна система сьогодні перебуває у стані становлення та пошуку оптимальних форм функціонування. Фактично у переважній більшості політичних партій відсутній постійний зворотній зв'язок зі своїми виборцями, електорат цих партій не є постійним. Істотним недоліком більшості українських партій є недостатньо розгалужена мережа партійних осередків на місцях, відсутність їхньої активної співпраці зі своїми теперішніми прихильниками та потенціальними симпатиками.

Сьогоднішній стан партійного будівництва спричинено й низкою факторів суб'єктивного характеру. Серед них – численні розколи в середині політичних партій центристського та правоцентристського спрямування. Частково це зумовлено внутрішньопартійними протиріччями та суперечками, амбітністю керівництва партій та претендентів на провідну роль, а частково – зовнішнім впливом та обставинами. В результаті кількість таких партій-двійників помітно збільшилася.

Велика кількість політичних партій, звісно, не є чимось аномальним або унікальним у світовій практиці. Подібні явища спостерігаємо в країнах колишнього соціалістичного табору, в деяких з них кількість партій була навіть більшою, ніж в Україні. Взагалі, надмірно велика кількість політичних партій є закономірним явищем в умовах переходу від однопартійної системи чи ілюзорно багатопартійної до справжньої багатопартійності. Звісно, у подальшому розвитку партійної системи кількість політичних партій, напевне, істотно зменшиться, вони мають укрупнитися і, відповідно, збільшуватиметься їхній вплив на політичне життя держави.

Слід зазначити, що одним з основних завдань, яке стоїть перед Україною на даному етапі становлення громадянського суспільства, є подальше посилення ролі політичних партій як у політичному житті в цілому, так і безпосередньо у здійсненні державної влади. Процес підвищення ролі політичних партій може розглядатись у декількох аспектах, з позицій впорядкування та внутрішнього структурування самої партійної системи, підвищення рівня політичної та правової культури громадян. Крім того, цьому сприятиме внесення законодавчих змін, які покликані створити юридичну та організаційну основу для більш широкої участі політичних партій в реалізації державного управління [3, с.14].

Тож не зважаючи на вказані недоліки, можна зробити висновки, що політичні партії представляють акумульовані та узагальнені ними інтереси різних суспільних груп, виступають посередниками у взаєминах громадянського суспільства і держави. Завдяки партіям забезпечується не лише політична структурованість влади, а й зворотній зв'язок владних структур із народом. Залучення значних верств населення до політики і до контролю за діяльністю державних структур в інтересах тих чи інших груп населення є змістом соціалізуючої функції держави. З точки зору будівництва грома-

дянського суспільства саме представницька й соціалізуюча діяльність партій є пріоритетними. Політичні партії як правлячі, так і опозиційні, незважаючи на свою молодість, все впевненіше займають своє місце у відносинах між народом і державою.

Список літератури: 1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х., 2000. 2. Лукаш С.Н. Щодо проблеми закріплення в Конституції і законах України місця політичних партій у політичній системі // Матеріали наукової конференції «Конституція України – основа модернізації держави та суспільства». Х., 2001. 3. Француз А.Й. Політичні партії і проблеми посилення їх ролі у здійсненні державної влади в Україні // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2004. №8. 4. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Урядовий кур'єр. 2001. 28 квітня. №77.

Надійшла до редколегії 11.01.05

М.В. Розвадовська

ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

В Україні парламент виступає як загальнонаціональна, виборна установа, яка втілює засади представництва інтересів різних груп і прошарків суспільства та виступає як одна із провідних інституцій у державному механізмі країни. Верховна Рада України виконує конституційно визначені представницькі, законодавчі, установчі, номінаційні, контрольні функції. Однак функціональна характеристика парламенту не в традиційному розумінні як напряму діяльності, а як здатності до відповідної діяльності з її нормативно-правовим забезпеченням не привернула належної уваги вітчизняних вчених, хоча в теорії та практиці сучасного парламентаризму широко використовуються класичні моделі функціональних характеристик. В українській теорії парламентаризму до цієї проблеми спеціально зверталися А.З. Георгіца, С.В. Ківалов, Л.Т. Кривенко, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, В.М. Шаповал. Проте окремих досліджень, які придатні для втілення в сучасну парламентську діяльність, бракує. Особливо це має стосуватися контрольної функції.

Контрольна діяльність парламенту регламентована фрагментарно, колізійно, неповно щодо окремих суб'єктів, які мають повноваження з парламентського контролю, або врегульована застарілим законодавством (наприклад – діяльність комітетів Верховної Ради України). Саме тут є нагальна потреба в активізації діяльності комітетів, функціонуванні у сфері контрольної діяльності народних депутатів – членів комітету певного профілю, які здійснювали б контроль поза межами спеціального доручення відповідно до плану контрольної діяльності Верховної Ради України. Тому глибоке дослідження питань здійснення парламентського контролю в Україні набуває особливого змісту і актуальності.

На рівні закону не визначено те, що взагалі може бути об'єктом парламентського контролю, тому метою статті є спроба коротко охарактеризувати парламентський контроль, який здійснюється на Україні. Функція контролю полягає в забезпеченні збору, передачі, збереження та обробки даних обліку, тобто в кількісному обрахуванні, реєстрації та групуванні інформації про діяльність системи управління, виконання управлінських рі-